

עיונים בשפה וחברה

**כתב עת אלקטרוני בין תחומי
של האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה**

גיליון מיוחד בנושא "שיח ומגדר בישראל"

Israel Studies in Language and Society

**Interdisciplinary Electronic Journal of the
Israeli Association for the Study of
Language and Society**

Special issue on "Discourse and Gender in Israel"

הערכת

מלכה מוצ'ניק

המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות

אוניברסיטת בר-אילן

עורכת ביקורת ספרים

דבורה קלקין-פישמן

הפקולטה לחינוך

אוניברסיטת חיפה

המערכת

רוני הנקין, המחלקה ללשון העברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
רון כוזר, החוג לשפה וספרות אנגלית, אוניברסיטת חיפה
ענת סטבנס, החוג להכשרת מורים לאנגלית, המכללה האקדמית בית-ברל
עירית קופפרברג, מכון שח"ק לשפה, חברה ותקשורת, מכללת לוינסקי לחינוך
אורה שורצולד, המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן

מרכזת המערכת: רקפת דילמון

עורך לשון עברית: יצחק הילמן

עורכת לשון אנגלית: שרה ירקוני

מתחזק האתר: צבי סדן (צוגויה סאסאקי)

מועצת המערכת

עלית אולשטיין, בית-הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית בירושלים
מוחמד אמארה, החוג לבלשנות אנגלית, המכללה האקדמית בית-ברל
שושנה בלום-קולקה, המחלקה לתקשורת ועיתונאות, האוניברסיטה העברית בירושלים
אליעזר בן-רפאל, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב
גבריאל ויימן, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה
גדעון טורי, בית הספר למדעי התרבות, אוניברסיטת תל-אביב
איילת כהן, החוג לתקשורת, המכללה האקדמית ע"ש דוד ילין
תמר כתרילאל, החוג לתקשורת, אוניברסיטת חיפה
רפאל ניר, המחלקה לתקשורת ועיתונאות, האוניברסיטה העברית בירושלים
דב ספולסקי, המחלקה לאנגלית, אוניברסיטת בר-אילן
אילנה שוהמי, בית-הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב
יוסף שטרית, החוג ללשון העברית, אוניברסיטת חיפה
מרים שלזינגר, המחלקה לתרגום וחקר התרגום, אוניברסיטת בר-אילן
אסתר שלי-ניומן, המחלקה לתקשורת ועיתונאות, האוניברסיטה העברית בירושלים

Editor

Malka Muchnik
Department of Hebrew and Semitic Languages
Bar-Ilan University

Reviews Editor

Devorah Kalekin-Fishman
Faculty of Education
University of Haifa

Editorial Board

Roni Henkin, Department of Hebrew Language, Ben-Gurion University
Irit Kupferberg, The Shahak Institute, Levinsky College of Education
Ron Kuzar, Department of English Language and Literature, University of Haifa
Anat Stavans, Department of English, Beit-Berl Academic College
Ora Schwarzwald, Department of Hebrew & Semitic Languages, Bar-Ilan University

Editorial Coordinator: Rakefet Dilmon

Hebrew Style Editor: Yitzhak Hilman

English Style Editor: Sarah Yarkoni

Site Maintainer: Tsvi Sadan (Tsuguya Sasaki)

Advisory Board

Muhammad Amara, English Linguistics, Beit-Berl Academic College
Eliezer Ben-Refael, Sociology and Anthropology, Tel Aviv University
Shoshana Blum-Kulka, Journalism and Communications, The Hebrew University
Ayelet Cohen, Communication Studies, David Yellin College of Education
Tamar Katriel, Communications, Haifa University
Raphael Nir, Journalism and Communications, The Hebrew University
Elite Olshtain, School of Education, The Hebrew University
Esther Schely-Newman, Journalism and Communications, The Hebrew University
Joseph Schetrit, Hebrew Language, Haifa University
Miriam Shlesinger, Translation and Interpreting, Bar-Ilan University
Elana Shohami, School of Education, Tel Aviv University
Bernard Spolsky, English Linguistics, Bar-Ilan University
Gideon Toury, Culture Research, Tel Aviv University
Gabriel Weimann, Communications, Haifa University

עיונים בשפה וחברה של "האגודה הישראלית לחקר שפה וחברה" הוא כתב עת בין תחומי שפיט, המציע במה אקדמית לחוקרים העוסקים בלשונות השונות המדוברות בישראל מן ההיבט החברתי-תרבותי. מטרתו לשקף ולהפיץ את המחקר בתחום השפה והחברה בישראל של חוקרים מדיסציפלינות שונות, כגון בלשנות, סוציולוגיה, אנתרופולוגיה, תקשורת, חינוך, תרגום ועוד. המאמרים יתמקדו בתחומים אלו מהיבטים תאורטיים, אמפיריים, תיאוריים ומעשיים.

ISSN: 1565-9682

הכתובת להתקשרות: safa.hevra@gmail.com

כתובת האתר: <http://www.isralangsoc.org/isls/>

הגשת מאמרים

המאמרים וביקורות הספרים יישלחו בדואר אלקטרוני בלבד לכתובת המערכת:

safa.hevra@gmail.com

ספרים לסקירה יש לשלוח לכתובת:

ד"ר דבורה קלקין-פישמן, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה, חיפה 31905.

אפשר לקרוא את ההנחיות להכנת מאמר בכתובת זו שבאתר כתב העת:

<http://www.isralangsoc.org/isls/guidelines.html>

אזכורים

"עיונים בשפה וחברה" מאוזכר במקומות אלו:

Linguistics Abstracts: <http://www.linguisticsabstracts.com>

MLA International Bibliography: <http://www.mla.org/bibliography>

ERIC – Education Research Information Center: <http://www.eric.ed.gov>

רכישה ומנויים (2009)

לספריות ולמוסדות:

650 ₪ או 185 דולר או 120 אירו עבור גיליון

לאנשים פרטיים:

150 ₪ או 45 דולר או 30 אירו עבור גיליון

אופן התשלום

למנויים על כתב העת ולרכישת גיליונות בודדים נא לפנות לחברת און טיים בע"מ

דואר אלקטרוני: ontime@ontime.co.il

טלפון: 04-8405051

אתר החברה: <http://www.ontime.co.il>

Israel Studies in Language and Society of the "Israeli Association for the Study of Language and Society" is an interdisciplinary peer-reviewed journal which publishes research on the different languages spoken in Israel. The journal welcomes articles in the fields of linguistics, sociology, anthropology, communication, education, translation, etc. that deal with relevant topics from theoretical, empirical, descriptive and practical points of view.

ISSN: 1565-9682

Contact Address: safa.hevra@gmail.com

Site Address: <http://www.isralangsoc.org/isls/>

Submissions

To submit articles please see the Guidelines for Contributors at the following address:

<http://www.isralangsoc.org/isls/guidelines.html>

Articles and book reviews should be sent only by electronic mail to the editorial address: safa.hevra@gmail.com

Books for review should be sent to:

Dr. Devorah Kalekin-Fishman, Faculty of Education, Haifa University, Haifa 31905.

Indexing and Abstracting

"Israel Studies in Language and Society" is covered by the following services:

Linguistics Abstracts: <http://www.linguisticsabstracts.com>

MLA International Bibliography: <http://www.mla.org/bibliography>

ERIC – Education Research Information Center: <http://www.eric.ed.gov>

Subscription Rates (2009)

Libraries and Institutions:

185 USD or 120 EURO or 650 NIS per issue

Private Subscriptions:

45 USD or 30 EURO or 150 NIS per issue

Payment Systems

For subscriptions and purchase of single issues contact On Time Ltd.

E-mail: ontime@ontime.co.il

Telephone: 04-8405051

Website: <http://www.ontime.co.il>

תוכן העניינים

9-8	דבר העורכת [עברית ואנגלית]	מלכה מוצ'ניק
	מאמרים	
30-10	במבחן הזמן : מבט ביקורתי על גלגולו של השיח על מגדר	חנה הרצוג
47-31	שוברות את הכלים : כלי השפה וכלליה – למען הבחורים	ניצה קרן
62-48	רטוריקה של שליטה גברית ביחסי אדם-אדמה : קריאה אקו-פמיניסטית בשירים שליוו את מפעל ההתיישבות הציוני	חגי רוגני
77-63	דם האישה והנחש בסיפור גן עדן : היבטים תרבותיים ולשוניים	יעל כץ
97-78	"היא גרמה לזה" : ניתוח תוכן של סיפורי גברים שרצחו את בנות זוגם	רקפת דילמון
110-98	"תקענו יתד במקום הזה" : שיח מתנחלות דתיות בתאטרון	רינה רוטלינגר-ריינר
126-111	משחקי מחבואים : למה גורמת אנונימיות זמנית בבלוגים לימודיים של סטודנטים?	תיקי בלס
	ספרים ועוד	
128-127	דבר עורכת מדור הביקורת [עברית ואנגלית] שאיילה לקסיקלית מאנגלית כתופעה סוציו-לשונית ופסיכו-לשונית	דבורה קלקין-פישמן דפנה יצחקי
136-129	Judith Rosenhouse & Rothem Kowner (eds.). Globally Speaking: Motives for Adopting English Vocabulary in Other Languages (A) Modern Hebrew? (B) Contemporary Hebrew? (C) Israeli Hebrew? (D) Israeli?: Choose One of the Above	ישי טובין
144-137	גלעד צוקרמן. ישראלית שפה יפה : אז איזו שפה ישראלים מדברים Immigrants' Experience as Retold by Immigrant Scholars.	ילנה נוסנקו-שטיין
152-145	Larissa Remennick (ed.). Immigrant Scholars Write about Identity and Immigration. Sociological Papers 12	
	תקצירים	
157-153	תקצירים באנגלית למאמרים בעברית	

תקצירי המאמרים

במבחן הזמן: מבט ביקורתי על גלגולו של השיח על מגדר

חנה הרצוג

המושג מְגֵדָר הוצע במקום המושג "מיין" כדי לשמש יסוד לדיון ביקורתי על אודות ההרחבה של המין הביולוגי להסדרים חברתיים וכינון של הדיכוטומיה החברתית בין זהויות והתנהגויות של גברים ונשים. המשמעות התאורטית של המושג "מגדר" עברה שינויים עם התמורות שחלו בתאוריות הפמיניסטיות, אך התפיסה של מגדר כהבניה חברתית שזורה עדיין כחוט השני בתאוריות פמיניסטיות שונות. המאמר מתחקה בקווים כללים על גלגולו של השיח ומיסודו בזירה האקדמית. באופן פרדוקסלי, עם חלחולו של המושג "מגדר" לשיח האקדמי והציבורי, עם הלגיטימציה הגוברת לתחום ותהליך ההתכנסות למרכז, מופקע בהדרגה הממד הביקורתי והמאתגר של המושג "מגדר" כמעוגן בתאוריות פמיניסטיות ביקורתיות. הכותבים משתמשים במונח שהוא "נכון פוליטית", אך בדרך כלל ללא אימוץ ההנחות התאורטיות המתריסות שביסודו. בדרך זו מנוכס מושג זה, שמקורו בשיח הפמיניסטי-הביקורתי, לתוך עולם דעת המציג עצמו אוניברסלי, אובייקטיבי ועיוור מינים / מגדרים. המאמר טוען שניכוס המושג ומיסוס משמעותו המקורית מאפשרים את דחיקתה של העמדה הפמיניסטית לשולי השיח האקדמי תוך תיוגה כאידאולוגית, ובו בזמן מתאפשר המשך שעתוק משטר הדעת המגדר בתוך השיח האקדמי והציבורי.

שוברות את הכלים: כלי השפה וכלליה – למען הבחורים

ניצה קרן

מאמר זה מציב במוקדו שתי נשים פורצות דרכים פואטיות סלולות, שהטביעו חותם בליימחה על הספרות העברית הנכתבת כאן ועכשיו: עמליה כהנא-כרמון ויונה וולך. שליטתן של נשים בשפה – "שפת האב" על פי הנחות היסוד של השיח הפמיניסטי הפוסט-סטרוקטורליסטי, מוצגת להלן ככרטיס הכניסה של נשים כותבות למתחם השמור היטב של הפואטיקה המקומית. שתי היוצרות מנצלות, כל אחת על פי דרכה, את "נתינותן הכפולה" בתרבות אבהנית לפעילות חתרנית. כמי שמצויות מחוץ לשיטה ובתוכה גם יחד, הן מביאות לידי מיצוי את הרבדים "הסמיוטיים" – "האימהיים", הסודקים על פי תיאורה של ז'וליה קריסטבה, את פניו של הרובד "הסימבולי", ביצירה חדשנית ופורצת נתיבים ששינתה את פני התרבות המקומית.

רטוריקה של שליטה גברית ביחסי אדם-אדמה:

היבטים מגדריים ואקולוגיים בשירים שליוו את מפעל ההתיישבות הציוני

חגי רוגני

ההתיישבות הציונית הייתה מלווה מראשיתה ברטוריקה גברית שתיארה את יישוב הארץ כאקט של ניצול מיני על פי מיטב המסורת הפטריארכלית. רטוריקה זו יוצגה על ידי ססמאות וביטויים כגון "כיבוש השממה", "גאולת האדמה" ו"קרקע בתולה". הדבר מתבטא בשירים ובשירי זמר שחיברו משוררים-גברים בשנות השלושים, שבהם מאופיינים יחסים אלה בשליטה גברית, לעתים באמצעי אלימות ולעתים בשידול ובפיתוי.

אלכסנדר פן מעצב את יחסי החלוץ והאדמה כאירוסין שקודשו בדם, ואולי גם בחטיפה. אלתרמן ושלונסקי מתארים את האדמה ככלה המצפה לאהובה, החלוץ גואל את בתוליה במחרשה והיא מחזירה לו אהבה. בשירים אחרים יחסים אלה מתוארים כמאבק שבו האדמה מתנגדת, והחלוץ מממש את תשוקתו אליה באלימות, בשימוש בכלים פאליים. תושבי הארץ הערבים מוזכרים כישויות דמוניות המאיימות על ברית האהבה. גם שירי זמר פופולריים שנכתבו באותן שנים משקפים יחסים מסוג דומה.

דם האישה והנחש בסיפור גן עדן:

היבטים תרבותיים ולשוניים

יעל כץ

מנקודת מבט נשית ניתן לראות בסיפור גן עדן עדות סיפורית להיסטוריה הקמאית של הנשים כמחוללות התרבות. המיתוס מספר שרצונה של חוה להשכיל הביא בני אדם לחולל את התרבות ועל ידי זה להעמיד את עצמם מחוץ לטבע – מגורשים מגן עדן.

התמה המקשרת בין האישה והמיניות הנשית ובין הידיעה והתרבות מוכרת גם במיתוס המסופוטמי. אחד המאפיינים של מיניות האישה הוא מחזור הפריון הנשי שביטוי החיצוני הוא הדימום הנשי המחזורי. ברחבי העולם נפוצים מנהגים שמייחסים כוחות מיוחדים לדימום הנשי וגוזרים על הנשים איסורים בעטיו. תפוצתם של מנהגים אלה מעידה על קדימותם.

המחקר האנתרופולוגי מציע תאוריית מקור הקושרת בין מיניות האישה לדימום הנשי ולתרבות האנושית. התאוריה גורסת שהנשים הן מחוללות התרבות האנושית, ולזכותן יש לזקוף את מותר האדם מן הבהמה. הנשים הקדומות השתמשו בדם הנשי כסמל שסביבו נארגה מציאות סימבולית וירטואלית-תרבותית.

לפי גישתי, סיפור גן עדן נוגע למהפכה הקמאית המתוארת במחקר ומתאר את מהלך המהפכה בדרך מטפורית. בסיפור המקראי דם האישה העומד במרכז המהפכה הסימבולית מוצא ביטוי מטפורי בדמות הנחש. מטפורה זו ניתנת להתרה באמצעות ניתוח לשוני ואנתרופולוגי.

"היא גרמה לזה": ניתוח תוכן של סיפורי גברים שרצחו את בנות זוגם

רקפת דילמון

המאמר עוסק בדרכים שבאמצעותן רוצח גורם למאזיניו לחשוב עליו בצורה חיובית. הוא מתבסס על מחקר איכותני שבדק את הנרטיבים של 14 גברים שרצחו או ניסו לרצוח את בנות זוגם. לאחר שהמערכת הפורמלית מחליטה להוקיע את הרוצח, לסלקו מתוכה ולשלחו למאסר, הרוצח מנסה להציל משהו מדימויו החברתי באמצעות מתן הסברים במתכונת תירוצים והצדקות למעשהו. אם יצליח להקל באשמתו בעיני אחרים, יוכל גם לשכנע את עצמו שמעשהו אינו כה נורא. הוא עושה זאת באמצעות שליטה בתוכן הנרטיב ובמבנהו. המחקר המוצג כאן בדק את תוכן הסיפורים של הגברים הרוצחים ואת מבנה הסיפורים שלהם.

בתחום התוכן כל המספרים הציגו את עצמם כאנשים חיוביים במידה קיצונית ואת נשותיהם כבני אדם שליליים מאוד. הם היו תלמידים טובים, הם בעלי לב טוב, תורמים לזולת ונדיבים, אינם משקרים, בני זוג טובים ואמינים, אבות טובים ונדיבים. הנשים מוצגות בדיוק להפך: הן חמדניות, שקרניות, בוגדניות, בנות זוג רעות ואימהות רעות. לפעמים הן אפילו מואשמות בגרימת הרצח.

בתחום המבנה מעשה הרצח נזכר מעט מאוד בנרטיבים, ונמצאו בהם עלילות צדדיות רבות, שתוכןן אינו קשור לסיפור חיי המספרים, אך הן מבליטות צדדים חיוביים בדמותם של המספרים.

העובדה שהטקטיקות התוכניות והמבניות לא הועילו לרוצחים בבית המשפט אינה פוסלת אותן בעיניהם משימוש במערכת החברתית הבלתי פורמלית.

"תקענו יתד במקום הזה": שיח מתנחלות דתיות בתאטרון

רינה רוטלינגר-ריינר

במאמר זה אעסוק בשתי הצגות שהעלו מתנחלות דתיות במשך שבע שנים. ההצגה הראשונה היא הצגת יחיד "א/עלומה", והיא הוצגה בשנת 1998-1999 בפני נשים בלבד בכל רחבי הארץ. ההצגה השנייה – "בקצה החבל", שגם היא הוצגה רק בפני נשים, הועלתה על ידי "תיאטרון של נשות גוש קטיף", בקיץ 2005, לפני פינוי. ההצגה הראשונה היא מעין "מסכת" בעלת סממנים תאטרליים המדגישה הן בשיח הן בשימוש באמצעים תאטרליים את ההזדהות העמוקה של היוצרת עם מדינת ישראל, ואילו בהצגה "בקצה החבל" מופיעים ראשית ניצני מרי אזרחי של "דור הבנים" שמרגיש נבגד מצד המדינה. ההצגה הראליסטית נהפכת למעין "חזרה כללית" אשלייתית לפני האירוע הדרמטי האמיתי – פינוי גוש קטיף. בשתי ההצגות, למרות ההבדלים ביניהן, יש שיח משיחי מתבדל המתנגד לקובעי המדיניות הממלכתית בתחומי פוליטיקה ותרבות. עוד אפיון משותף הוא עיצוב של דמויות חד-ממדיות תוך הדגשת הקשר בינן ובין המתיישבים בתחילת ההתיישבות הציונית בארץ-ישראל במאה ה-20. ההשוואה בין ההצגות באמצעות ניתוח השיח והטקסטים התאטרליים חושפת את השינויים שחלו בציונות הדתית נוסח "גוש אמונים" באותם ימים.

משחקי מחבואים: מה גורמת אנונימיות זמנית

בבלוגים לימודיים של סטודנטים?

תיקי בלס

תקציר

המאמר בוחן כיצד בלוגים לימודיים אנונימיים של סטודנטים נהפכים לזירה להעלאת בעיות אישיות אינטימיות, וכיצד מין הכותבים משפיע על התכנים המתפרסמים בבלוג, על האינטראקציות עם הקבוצה ועל שפת הכתיבה. יש שהפורמט הווירטואלי הוסיף לשמש במה אינטימית גם לאחר הסרת האנונימיות, כלומר לאחר הפיכתו ממעגן במרחב וירטואלי לשיח אמתי. התכנים שהועלו בבלוגים נותחו על פי Grounded Theory (Strauss & Corbin, 1990), ועל ידי זה שורטטו כמה טיפוסים של בלוגרים, ונוצרה הבחנה בין בלוגים גבריים לבלוגים נשיים. קורפוס המחקר כולל כ-30 סטודנטים לתקשורת באוניברסיטת בר-אילן ודרכי התמודדותם עם מטלה לימודית אחת מני רבות: פתיחת בלוג ועדכונו כמה פעמים בשבוע. במסגרת זו בלטו שני סטודנטים – "הוא" ו"היא", שעבורם השיח המקוון האנונימי היה במה בטוחה ומועדפת להעלאת בעיות אישיות אינטימיות ובקשה לסיוע.

רוב הבלוגים של הסטודנטים נכתבו בשפת ה"כתיבור" (לוטן ושמעוני, 2005) והתנהלו בשיטה אסינכרונית שאפשרה לחברי הקבוצה לקרוא את הדברים ולהגיב בזמנם החופשי כשהם מקפידים על תוכן התגובות. המחקר טוען שבשלב ראשון האנונימיות ההתחלתית של השיח הווירטואלי הייתה מרחב בטוח עבור המשתתפים לחשיפת בעיות וקשיים שקרוב לוודאי שלא היו נפרשים בפרהסיה בפני ציבור כה נרחב. נמצא שהתנהלות הסטודנטים בבלוגים הייתה שעתוק של ההתנהגות המגדרית הסטראוטיפית: הסטודנטיות בחרו לכתוב על נושאים אישיים כמו הורות, חברות, זוגיות ושכנות, ואילו הסטודנטים בחרו בעיקר נושאים כלליים כמו סרטים, מוסיקה ופוליטיקה, וכשכתבו על נושאים שבינו לבינה עשו זאת בדרך אחרת, תוך שימוש בשפה ישירה ולעתים בוטה. העלאת הבעיות בבלוג הקבוצתי אפשרה למעלה הבעיה לקבל עצות והדרכה משאר חברי הקבוצה, שאף הם מצדם שמרו על אנונימיות ועל כן היו משוחררים מכל מגבלות תוכן בתגובותיהם.

בשלב הסרת המסכות, שהיה צפוי, לא נמצאו סטודנטים שסירבו להיחשף. יתרה מזו, גם לאחר שלב זה הוסיפו כמה סטודנטים לעדכן את הבלוג באותה רמה של פתיחות. לאחר מכן נמצאו הבדלים בתגובות שני בלוגרים שבלטו בקבוצה: הבלוגר שהיה בטוח שעם סיום המטלה הלימודית איש אינו מתעניין עוד בבלוג שלו משך מחשבתית את מעטה האנונימיות והוסיף לחפש מענה ועצות להתלבטויותיו האינטימיות ברשת מאנשים שלהבנתו אינם חברי הקבוצה. לעומת זאת, הבלוגרית המשיכה לעדכן עוד זמן קצר בידיעה שמרגע חשיפתה העדכונים כבר אינם אנונימיים.